

UMUMIY DEHQONCHILIKDA PAXTA ETISHTIRISHNING AHAMIYATI, AGROTEKNIKASI VA HOSILDORLIKNI OSHIRISH YULLARI

Yusupova Xurshida Abdusalimovna

0009-0002-7647-2357

yusupova.xurshidal@mail.ru

Annotasiya

Ushbu maqolada umumiy dehqonchilik tizimida paxta etishtirishning iqtisodiy va agroteknik ahamiyati, paxtaning biologik xususiyatlari, tuproqqa ishlov berish, erni ekishga tayyorlash, urug' tanlash, ekish muddatlari, ug'itlash, sug'orish, begona utlar, kasalliklar va zararkunandalarga qarshi kurashish chora-tadbirlari yoritilgan.

Shuningdek, paxta hosildorligini oshirishda zamonaviy agroteknologiyalar, suvni tejash usullari, almashlab ekish, tuproq unumdorligini saqlash va ekologik barqarorlikni taminlash masalalari tahlil qilingan. Maqolada paxtachilikni ilmiy asosda tashkil etish orqali qishloq xujaligi samaradorligini oshirish buyicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit suzlar: umumiy dehqonchilik, paxtachilik, tuproq unumdorligi, agroteknika, g'uja, urug'chilik, sug'orish, mineral ug'itlar, almashlab ekish, hosildorlik, suv tejovchi texnologiyalar, integrasiyalashgan himoya.

Kirish. Qishloq xujaligi har qanday mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan taminlash, sanoatni xomashyo bilan taminlash, qishloq joylarda bandlikni oshirish va tabiiy resurslardan samarali foydalanishda dehqonchilik tizimi alohida urin tutadi.

Dehqonchilikning asosiy vazifasi er, suv, usimlik va mehnat resurslaridan oqilona foydalanib, yuqori sifatli hamda iqtisodiy jihatdan samarali mahsulot etishtirishdan iborat.

Uzbekiston qishloq xujaligida paxtachilik tarixan muhim ahamiyatga ega bulib kelgan.

Paxta tolasi tuqimachilik sanoati uchun asosiy tabiiy xomashyolardan biri hisoblanadi. Undan ip-kalava, mato, kiyim-kechak, tibbiy materiallar va boshqa kuplab mahsulotlar ishlab chiqariladi.

Paxta chigitidan esa paxta moyi, kunjara va shrot kabi mahsulotlar olinadi. Paxta tozalash jarayonida hosil buladigan ayrim qushimcha mahsulotlar ham sanoat va qishloq xujaligida ishlatiladi.

Paxta etishtirishning samaradorligi faqat urug' ekish va hosilni yig'ib olish bilan belgilanmaydi. Bu jarayon tuproqqa ishlov berishdan boshlab, hosilni yig'ishtirishgacha bulgan barcha agrotexnik tadbirlarni uz vaqtida va ilmiy asosda bajarishni talab qiladi.

Shu sababli umumiy dehqonchilik tizimida paxtachilikni boshqa ekinlar bilan uzaro bog'liq holda tashkil etish, tuproq unumdorligini saqlash, suv resurslarini tejash va atrof-muhitni muhofaza qilish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Maqolaning asosiy maqsadi umumiy dehqonchilik tizimida paxta etishtirishning nazariy va amaliy asoslarini yoritish, uning agrotexnik xususiyatlarini tahlil qilish hamda hosildorlik va mahsulot sifatini oshirishning samarali usullarini kursatishdan iborat.

Umumiy dehqonchilik tizimida paxtachilikning urni Umumiy dehqonchilik-qishloq xujaligi ekinlarini etishtirishda tuproq, iqlim, suv, ug'it, urug' va mehnat resurslaridan kompleks foydalanishga asoslangan tizimdir. Ushbu tizimda erni tayyorlash, ekish, ekinlarni parvarishlash, suv bilan taminlash, usimliklarni himoya qilish va hosilni yig'ishtirish ishlari uzaro bog'liq ravishda amalga oshiriladi.

Paxtachilik umumiy dehqonchilikning muhim tarmog'i bulib, uning rivojlanishi bir qator omillarga bog'liq. Jumladan, tuproqning mexanik tarkibi va unumdorligi, hududning iqlim sharoiti, suv taminoti, navning biologik xususiyatlari, qullaniladigan agrotexnologiyalar va mehnatni tashkil etish darajasi shular jumlasidandir.

Paxta etishtirishda eng muhim vazifalardan biri — erdan uzoq muddat davomida samarali foydalanishdir. Bir xil ekinni bir maydonda uzluksiz etishtirish tuproqda ayrim oziq moddalarning kamayishiga, kasallik va zararkunandalarning tuplanishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun paxtachilikda almashlab ekish tizimini joriy etish, dukkakli va boshqa qishloq xujaligi ekinlaridan oqilona foydalanish muhim hisoblanadi.

Paxtachilikning iqtisodiy ahamiyati ham katta. U fermer xujaliklari daromadini shakllantirish, qayta ishlash korxonalarini xomashyo bilan taminlash, transport, logistika va tuqimachilik sanoati kabi tarmoqlarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Biroq iqtisodiy samaradorlikka erishish uchun mahsulot tannarxini kamaytirish, resurslardan tejamkor foydalanish va bozor talablariga mos sifatli tola etishtirish zarur.

Paxtaning biologik Xususiyatlari Paxta g'uja usimligidan olinadi. G'uja issiqsevar, yorug'likni yaxshi kuradigan va usish davrida etarli miqdorda namlik hamda oziq moddalarga ehtiyoj sezadigan ekin hisoblanadi. Uning rivojlanishi urug'ning unib chiqishi, maysalash, chinbarg chiqarish, shoxlanish, g'unchalash, gullash, kusak hosil qilish va kusaklarning ochilishi kabi bosqichlardan iborat.

Har bir rivojlanish bosqichida usimlikning suv, oziq moddalar va issiqlikka bulgan talabi turlicha buladi. Urug'ning unib chiqishi uchun tuproqda etarli namlik va qulay harorat bulishi kerak. Maysalarning dastlabki usish davrida ildiz tizimining yaxshi shakllanishi keyingi rivojlanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

G'uzaning ildiz tizimi tuproqning malum chuqurlik qatlamlariga tarqalib, suv va oziq moddalarni uzlashtiradi. Ildizning rivojlanishi tuproqning zichligi, namligi, havo almashinuvi va shurlanish darajasiga bog'liq. Tuproqning haddan tashqari zichlashishi ildiz usishini cheklashi mumkin.

G'uzaning gullash va kusak hosil qilish davri hosildorlikni belgilaydigan muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda namlik tanqisligi, yuqori harorat, oziq moddalar etishmasligi yoki zararkunandalar tasiri hosil elementlarining kamayishiga sabab bulishi mumkin.

Paxtaning biologik xususiyatlarini hisobga olgan holda agrotexnik tadbirlarni rejalashtirish katta ahamiyatga ega.

Ekish muddati, sug'orish tartibi, ug'itlash meyorlari va usimliklarni himoya qilish choralari g'uzaning rivojlanish bosqichlariga muvofiq amalga oshirilishi lozim.

Tuproq unumdorligi va erni ekishga tayyorlash Tuproq paxta hosildorligini belgilaydigan asosiy tabiiy resurslardan biridir. Tuproq unumdorligi uning tarkibidagi gumus, oziq moddalar, namlikni saqlash qobiliyati, havo almashinuvi va biologik faolligi bilan belgilanadi.

Paxta ekiladigan maydonlarni tayyorlash ishlari hududning tuproq-iqlim sharoiti va utmishdosh ekin xususiyatlariga muvofiq olib boriladi. Erga ishlov berishdan asosiy maqsad tuproqning qulay tuzilishini taminlash, begona utlarni kamaytirish, usimlik qoldiqlarini boshqarish va urug'ning bir tekis unib chiqishi uchun sharoit yaratishdir.

Erni tayyorlashda shudgorlash, tekislash, zarur hollarda yumshatish, ekish oldidan ishlov berish va egatlarni shakllantirish kabi tadbirlar bajariladi. Bu ishlarning aniq usuli va chuqurligi tuproq holatiga qarab belgilanadi. Nam tuproqqa og'ir texnika bilan ishlov

berish uning zichlashishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun dalaga texnika kiritishda tuproqning namlik holati hisobga olinishi kerak.

Erning tekis bulishi sug'orish samaradorligiga ijobiy tasir kursatadi. Notekis maydonlarda suv ayrim joylarda ortiqcha tuplanib, boshqa qismlarda namlik etishmasligi mumkin. Bu esa g'uzaning bir tekis rivojlanmasligiga va hosildorlikning pasayishiga sabab buladi.

Tuproq unumdorligini oshirish uchun organik ug'itlar, usimlik qoldiqlari va tuproq holatiga mos agrotexnik usullardan foydalanish maqsadga muvofiq. Organik moddalar tuproq strukturasi yaxshilashga, suvni saqlash qobiliyatini oshirishga va foydali mikroorganizmlar faoliyatini qullab-quvvatlashga yordam beradi.

Paxta urug'chiligi va ekish texnologiyasi Yuqori va sifatli hosil etishtirishda urug'ning sifati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ekish uchun hududning iqlim sharoitiga moslashgan, hosildorligi va tola sifati talablarga javob beradigan, kasalliklarga nisbatan chidamli navlarni tanlash lozim. Urug'lik material tozaligi, unuvchanligi va fitosanitar holati buyicha belgilangan talablarga javob berishi kerak. Sifatsiz urug'lar dalada maysalarning siyrak chiqishiga, usimliklarning notekis rivojlanishiga va hosilning kamayishiga olib kelishi mumkin.

Ekish muddati tuproq harorati, namligi, ob-havo sharoiti va navning xususiyatlariga qarab belgilanadi. Juda erta ekishda tuproq harorati etarli bulmasligi tufayli urug'ning unishi sekinlashishi mumkin. Kechikib ekish esa usimlikning usish davrini qisqartirib, kusaklarning tuliq etilishiga salbiy tasir kursatishi ehtimolini oshiradi.

Ekish chuqurligi va urug' sarfi tuproqning mexanik tarkibi, namligi, urug'ning sifati va ekish usuliga muvofiq belgilanadi. Engil tuproqlarda va og'ir tuproqlarda ekish sharoitlari farq qilishi mumkin. Shu sababli yagona meyorini barcha maydonlarga bir xil qullash tug'ri emas.

Ekishdan keyin dalada mays alarning unib chiqishi muntazam kuzatilishi kerak. Agar maysalar siyrak yoki notekis chiqqan bulsa, uning sabablari-tuproq namligi, ekish chuqurligi, urug' sifati, tuproq qatqalog'i yoki zararkunandalar tasiri-aniqlanadi. Muammoning sababiga qarab tegishli agrotexnik choralar kuriladi.

G'uzani ug'itlash va oziqlantirish G'uzaning usishi, gullashi va kusak hosil qilishi uchun azot, fosfor, kaliy hamda boshqa zarur elementlar kerak buladi. Ushbu

elementlarning etarli va muvozanatli bulishi usimlikning sog'lom rivojlanishiga, hosil miqdori va tola sifatiga tasir kursatadi.

Azot usimlikning vegetativ usishi va barg apparati shakllanishida ishtirok etadi. Biroq azotning ortiqcha berilishi g'uzaning haddan tashqari barg va poya hosil qilishiga, pishishning kechikishiga hamda ayrim kasallik va zararkunandalar uchun qulay sharoit paydo bulishiga olib kelishi mumkin.

Fosfor ildiz tizimining rivojlanishi, energiya almashinuvi va usimlikning umumiy usish jarayonlarida muhim rol uynaydi. Kaliy esa suv almashinuvi, tashqi muhit tasirlariga chidamlilik va hosilning shakllanishida ishtirok etadi.

Ug'itlash tizimini tug'ri tashkil etish uchun tuproq agrokimyoviy tahlili utkazilishi maqsadga muvofiq. Tuproqdagi harakatchan oziq elementlar miqdori, gumus darajasi, shurlanish holati va rejalashtirilgan hosil hisobga olingan holda ug'it meyor belgilanadi.

Mineral ug'itlarni berish muddati va usuli ham katta ahamiyatga ega. Oziq moddalarni usimlikning ehtiyojiga muvofiq taqsimlash ularning uzlashtirilishini yaxshilaydi. Ug'itlarni meyordan ortiq ishlatish iqtisodiy xarajatlarni kupaytiribgina qolmay, suv va tuproqning ifloslanishiga ham sabab bulishi mumkin.

Organik ug'itlardan oqilona foydalanish tuproqdagi organik moddalar miqdorini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ug'itlarning sifati va xavfsizligiga etibor qaratish, ularni sanitariya va agrotexnik talablarga muvofiq qullash zarur.

Paxta dalalarini sug'orish va suvni tejash Uzbekiston sharoitida paxtachilikning samaradorligi kup jihatdan suv resurslaridan tug'ri foydalanishga bog'liq. Suv g'uzaning usishi, barglar faoliyati, gullashi, kusak hosil qilishi va oziq moddalarni uzlashtirishi uchun zarurdir. Sug'orishni rejalashtirishda tuproqning namligi, mexanik tarkibi, sizot suvlari sathi, ob-havo sharoiti va g'uzaning rivojlanish bosqichlari hisobga olinadi. Suvni juda kam berish usimlikda namlik tanqisligini keltirib chiqarishi mumkin. Ortiqcha sug'orish esa suv isrofi, oziq moddalarning yuvilishi, ildiz atrofida havo etishmasligi va ayrim maydonlarda shurlanish muammolarini kuchaytirishi mumkin. Suv tejoychi texnologiyalardan foydalanish hozirgi davrda paxtachilikning muhim yunalishlaridan biri hisoblanadi. Tomchilatib sug'orish suvni bevosita usimlik ildizlari joylashgan hududga etkazish imkonini beradi. Bunday tizim suv sarfini boshqarish, namlikni nisbatan barqaror saqlash va ayrim sharoitlarda mehnat xarajatlarini kamaytirishga yordam berishi mumkin.

Lazer yordamida erni tekislash, sugʻorish tarmoqlarini soz holatda saqlash, egatlarda suv harakatini tugʻri tashkil etish va sugʻorishni tuproq namligiga asoslanib rejalashtirish ham samarali choralar hisoblanadi.

Suvdan foydalanish samaradorligini oshirish uchun fermer xujaliklarida suv sarfini hisobga olish, sugʻorish muddatlarini rejalashtirish va dala holatini muntazam kuzatish zarur. Bunda mahalliy agrometeorologik malumotlar va mutaxassislar tavsiyalaridan foydalanish muhimdir.

Begona utlarga qarshi kurashish Begona utlar gʻuza bilan suv, oziq moddalar, yorugʻlik va yashash maydoni uchun raqobatlashadi. Ular kupayib ketganda madaniy usimliklarning usishi susayadi, dalani parvarishlash qiyinlashadi va hosildorlik pasayishi mumkin. Ayrim begona utlar zararkunandalar hamda kasallik quzgʻatuvchilarining saqlanib qolishiga sharoit yaratadi.

Begona utlarga qarshi kurashishda profilaktik, agrotexnik, mexanik va zarurat bulganda kimyoviy usullardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq.

Agrotexnik usullarga erni sifatli tayyorlash, almashlab ekish, ekish muddatlariga rioya qilish va ekinlarning sogʻlom rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratish kiradi. Mexanik usullar esa qator oralariga ishlov berish va begona utlarni belgilangan muddatlarda yuqotishni uz ichiga oladi. Gerbisidlardan foydalanish zarurati alarning unib chiqishi muntazam kuzatilishi kerak. Agar maysalar siyrak yoki notekis chiqqan bulsa, uning sabablari tuproq namligi, ekish chuqurligi, urugʻ sifati, tuproq qatqalogʻi yoki zararkunandalar tasiri-aniqlanadi.

Muammoning sababiga qarab tegishli agrotexnik choralar kuriladi. Gʻuzani ugʻitlash va oziqlantirish Gʻuzaning usishi, gullashi va kusak hosil qilishi uchun azot, fosfor, kaliy hamda boshqa zarur elementlar kerak buladi. Ushbu elementlarning etarli va muvozanatli bulishi usimlikning sogʻlom rivojlanishiga, hosil miqdori va tola sifatiga tasir kursatadi.

Azot usimlikning vegetativ usishi va barg apparati shakllanishida ishtirok etadi. Biroq azotning ortiqcha berilishi gʻuzaning haddan tashqari barg va poya hosil qilishiga, pishishning kechikishiga hamda ayrim kasallik va zararkunandalar uchun qulay sharoit paydo bulishiga olib kelishi mumkin.

Fosfor ildiz tizimining rivojlanishi, energiya almashinuvi va usimlikning umumiy usish jarayonlarida muhim rol uynaydi. Kaliy esa suv almashinuvi, tashqi muhit tasirlariga chidamlilik va hosilning shakllanishida ishtirok etadi.

Ug'itlash tizimini tug'ri tashkil etish uchun tuproq agrokimyoviy tahlili utkazilishi maqsadga muvofiq. Tuproqdagi harakatchan oziq elementlar miqdori, gumus darajasi, shurlanish holati va rejalashtirilgan hosil hisobga olingan holda ug'it meyor belgilanadi.

Mineral ug'itlarni berish muddati va usuli ham katta ahamiyatga ega. Oziq moddalarni usimlikning ehtiyojiga muvofiq taqsimlash ularning uzlashtirilishini yaxshilaydi. Ug'itlarni meyordan ortiq ishlatish iqtisodiy xarajatlarni kupaytiribgina qolmay, suv va tuproqning ifloslanishiga ham sabab bulishi mumkin.

Organik ug'itlardan oqilona foydalanish tuproqdagi organik moddalar miqdorini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ug'itlarning sifati va xavfsizligiga etibor qaratish, ularni sanitariya va agrotexnik talablarga muvofiq qullash zarur.

Paxta dalalarini sug'orish va suvni tejash Uzbekiston sharoitida paxtachilikning samaradorligi kup jihatdan suv resurslaridan tug'ri foydalanishga bog'liq. Suv g'uzaning usishi, barglar faoliyati, gullashi, kusak hosil qilishi va oziq moddalarni uzlashtirishi uchun zarurdir.

Sug'orishni rejalashtirishda tuproqning namligi, mexanik tarkibi, sizot suvlari sathi, ob-havo sharoiti va g'uzaning rivojlanish bosqichlari hisobga olinadi. Suvni juda kam berish usimlikda namlik tanqisligini keltirib chiqarishi mumkin. Ortiqcha sug'orish esa suv isrofi, oziq moddalarning yuvilishi, ildiz atrofida havo etishmasligi va ayrim maydonlarda shurlanish muammolarini kuchaytirishi mumkin.

Suv tejovchi texnologiyalardan foydalanish hozirgi davrda paxtachilikning muhim yunalishlaridan biri hisoblanadi. Tomchilatib sug'orish suvni bevosita usimlik ildizlari joylashgan hududga etkazish imkonini beradi. Bunday tizim suv sarfini boshqarish, namlikni nisbatan barqaror saqlash va ayrim sharoitlarda mehnat xarajatlarini kamaytirishga yordam berishi mumkin.

Lazer yordamida erni tekislash, sug'orish tarmoqlarini soz holatda saqlash, egatlarda suv harakatini tug'ri tashkil etish va sug'orishni tuproq namligiga asoslanib rejalashtirish ham samarali choralar hisoblanadi.

Suvdan foydalanish samaradorligini oshirish uchun fermer xujaliklarida suv sarfini hisobga olish, sug'orish muddatlarini rejalashtirish va dala holatini muntazam kuzatish

zarur. Bunda mahalliy agrometeorologik malumotlar va mutaxassislar tavsiyalaridan foydalanish muhimdir.

Begona utlarga qarshi kurashish Begona utlar g'uja bilan suv, oziq moddalar, yorug'lik va yashash maydoni uchun raqobatlashadi. Ular kupayib ketganda madaniy usimliklarning usishi susayadi, dalani parvarishlash qiyinlashadi va hosildorlik pasayishi mumkin. Ayrim begona utlar zararkunandalar hamda kasallik quzg'atuvchilarining saqlanib qolishiga sharoit yaratadi.

Begona utlarga qarshi kurashishda profilaktik, agrotexnik, mexanik va zarurat bulganda kimyoviy usullardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq. Agrotexnik usullarga erni sifatli tayyorlash, almashlab ekish, ekish muddatlariga rioya qilish va ekinlarning sog'lom rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratish kiradi. Mexanik usullar esa qator oralariga ishlov berish va begona utlarni belgilangan muddatlarda yuqotishni uz ichiga oladi.

Gerbisidlardan foydalanish zarurati tug'ilganda ularning g'uzaga nisbatan xavfsizligi, begona ut turlari, qullash muddati va meyor etiborga olinishi kerak. Faqat ruyxatdan utgan vositalardan yorliqda kursatilgan talablar asosida foydalanish lozim. Begona utlarga qarshi kurashishni kechiktirmaslik muhim.

Chunki g'uzaning dastlabki rivojlanish davrida kuchli raqobatga uchrashi keyingi usish va hosil shakllanishiga salbiy tasir kursatishi mumkin. Paxta kasalliklari va zararkunandalariga qarshi kurash Paxtachilikda kasalliklar va zararkunandalar hosil miqdori hamda tola sifatiga jiddiy tasir kursatishi mumkin. G'uzaga turli zamburug'lar, bakteriyalar va boshqa kasallik quzg'atuvchilari tasir qilishi mumkin. Shuningdek, shiralar, urgimchakkana, kusak qurti va boshqa zararkunandalar ham ekinga zarar etkazishi ehtimol.

Kasallik va zararkunandalarning oldini olishda sog'lom urug'lik materialidan foydalanish, almashlab ekish, dala sanitariyasini taminlash va agrotexnik tadbirlarni uz vaqtida bajarish muhimdir. Usimlik qoldiqlarini tug'ri boshqarish ham ayrim zararli organizmlarning tarqalishini cheklashga yordam beradi.

Himoya tadbirlarini belgilashdan oldin dalada kuzatuv olib borish, zararkunanda turini aniqlash va uning tarqalish darajasini baholash kerak. Har qanday zararkunanda paydo bulishi darhol kimyoviy ishlov berishni talab qilmaydi. Kurash choralari iqtisodiy

zarar chegarasi, ekinning rivojlanish bosqichi va foydali organizmlar holatiga qarab tanlanadi.

Integrasiyalashgan usimliklarni himoya qilish tizimi biologik, agrotexnik, mexanik va zarur hollarda kimyoviy usullarni birlashtiradi. Bu yondashuv pestisidlardan ortiqcha foydalanishni kamaytirish, foydali hasharotlarni asrash va atrof-muhitga salbiy tasirni cheklashga yordam beradi.

Kimyoviy vositalarni qullashda shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish, belgilangan meyor va muddatlarga rioya qilish, shamol sharoiti va himoya masofalarini hisobga olish shart. Ishlov berilgan maydonlarda qayta kirish muddati va hosilni yig'ishdan oldingi kutish davri kabi talablar ham bajarilishi kerak.

Almashlab ekish va tuproq unumdorligini saqlash Almashlab ekish-bir maydonda ekin turlarini malum tartib va muddat asosida navbatlab etishtirish tizimidir. U tuproq unumdorligini saqlash, kasallik va zararkunandalar bosimini kamaytirish hamda er resurslaridan samarali foydalanishda muhim urin tutadi.

Paxtani bir maydonda uzoq vaqt uzluksiz etishtirish tuproqdagi oziq moddalar muvozanatining buzilishi va ayrim zararli organizmlar tuplanishiga olib kelishi mumkin. Almashlab ekishda dukkakli ekinlar va boshqa mos ekinlarni joriy etish orqali tuproqning biologik faolligini yaxshilash imkoniyati paydo buladi.

Dukkakli ekinlar ildizidagi maxsus bakteriyalar atmosfera azotini bog'lashga yordam beradi. Biroq bu jarayonning samarasi ekin turi, tuproq sharoiti, namlik va boshqa omillarga bog'liq. Shuning uchun dukkakli ekinlarning uzi mineral ug'itlarga bulgan barcha ehtiyojni avtomatik ravishda qoplaydi, deb hisoblash tug'ri emas.

Almashlab ekish tizimi hududning iqlim sharoiti, suv taminoti, xujalikning ixtisoslashuvi va bozor talablarini hisobga olgan holda tuzilishi lozim. Ekinlarni navbatlashtirish bilan birga, usimlik qoldiqlarini oqilona boshqarish, organik moddalarni kupaytirish va tuproqning zichlashishini cheklash ham muhimdir.

Tuproq unumdorligini saqlash uzoq muddatli vazifa hisoblanadi. Shu sababli faqat joriy yilgi hosilni kupaytirish emas, balki kelgusi yillarda ham barqaror hosil olishga imkon beruvchi agrotexnik tizimni shakllantirish kerak.

Zamonaviy texnologiyalarni paxtachilikka joriy etish Qishloq xujaligida raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan uskunalar va resurs tejovchi usullarning rivojlanishi paxtachilik samaradorligini oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Zamonaviy texnologiyalar qatoriga tuproq namligini ulchash sensorlari, meteorologik malumotlar asosida sugʻorishni rejalashtirish, suniy yulduz tasvirlari, dronlar orqali dala holatini kuzatish va qishloq xujaligi texnikalarini aniq boshqarish tizimlari kiradi.

Masalan, daladagi namlik sensorlari sugʻorish zaruratini baholashga yordam beradi. Suniy yulduz tasvirlari orqali ekinning rivojlanishi notekis bulgan joylar aniqlanishi mumkin. Keyin ushbu hududlarda muammoning sababi-suv etishma sligi, oziq moddalar tanqisligi, kasallik yoki tuproqning noqulay holati — tekshiriladi.

Zamonaviy qishloq xujaligi texnikasidan foydalanish mehnat unumdorligini oshirishi va ayrim ishlarni qisqa muddatda bajarishga imkon berishi mumkin. Biroq texnologiya tanlashda uning narxi, texnik xizmat kursatish imkoniyati, ehtiyot qismlar taminoti va xujalikning iqtisodiy imkoniyatlari hisobga olinishi lozim.

Paxta terimini mexanizasiyalash hosilni uz vaqtida yigʻishtirish, mehnat sarfini kamaytirish va yirik maydonlarda ish jarayonlarini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Mexanik terim samaradorligi dalaning tekisligi, gʻuza qatorlarining holati, kusaklarning ochilish darajasi va texnikaning sozligiga bogʻliq.

Texnologiyalarni joriy etishdan oldin kichik maydonda sinov utkazish va iqtisodiy natijalarni baholash maqsadga muvofiq. Chunki har bir texnologiyaning samarasi mahalliy tuproq-iqlim sharoiti va ishlab chiqarish tizimiga qarab farq qilishi mumkin.

Paxta hosildorligi va tola sifatini oshirish omillari Paxta hosildorligi bir qator uzaro bogʻliq omillar tasirida shakllanadi. Bularga navning genetik imkoniyati, urugʻ sifati, tuproq unumdorligi, ekish muddati, usimliklar qalinligi, sugʻorish tartibi, ugʻitlash, kasallik va zararkunandalarga qarshi kurash hamda hosilni yigʻishtirish muddati kiradi. Yuqori hosil olish uchun gʻuzaning butun usish davrida qulay sharoit yaratish zarur. Dastlabki rivojlanish bosqichida maysalarning bir tekis chiqishi va ildiz tizimining yaxshi shakllanishiga etibor qaratiladi. Keyingi davrlarda esa shoxlanish, gullash va kusak hosil qilish jarayonlarini qullab-quvvatlash muhimdir.

Usimliklar qalinligi navning xususiyatlari, tuproq sharoiti va suv taminotiga mos bulishi kerak. Gʻuzalarning haddan tashqari qalin joylashishi yorugʻlik va havo almashinuvini cheklashi mumkin. Juda siyrak joylashish esa er maydonidan tuliq foydalanilmasligiga olib keladi.

Tola sifati navning genetik xususiyatlari bilan birga, usimlikning rivojlanish sharoiti va hosilni yig'ishtirish texnologiyasiga ham bog'liq. Paxtani ifloslanishdan saqlash, namlik darajasini tug'ri boshqarish va yig'ilgan xomashyoni belgilangan talablarga muvofiq saqlash mahsulot sifatini taminlashda muhim ahamiyatga ega.

Hosildorlikni baholashda faqat bir gektardan olingan paxta miqdoriga emas, balki sarflangan suv, ug'it, yoqilg'i, mehnat va boshqa resurslar miqdoriga ham etibor berish lozim. Shu tariqa resurs birligiga tug'ri keladigan mahsulot miqdorini oshirish orqali iqtisodiy samaradorlikni yaxshilash mumkin.

Paxtani yig'ishtirish va hosildan keyingi ishlar Paxtani uz vaqtida va sifatli yig'ishtirish etishtirish jarayonining muhim yakuniy bosqichidir. Kusaklarning ochilish darajasi, ob-havo sharoiti, dala holati va yig'im-terim usuli hosilni yig'ishtirish muddatini belgilashda hisobga olinadi. Paxta terimi qulda yoki maxsus texnikalar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Mexanik terimdan foydalanilganda dala va g'uza qatorlari texnik talablarga mos bulishi, mashina soz holatda ishlashi va terim vaqti tug'ri tanlanishi kerak.

Yig'ilgan paxtani tuproq, barg, poya va boshqa aralashmalardan ifloslanishdan saqlash zarur. Xomashyoni tashish va vaqtincha saqlash jarayonida namlik hamda ventilyasiya sharoitlariga etibor qaratish lozim. Notug'ri saqlash mahsulot sifatining pasayishiga va keyingi qayta ishlash jarayonida qiyinchiliklar yuzaga kelishiga sabab bulishi mumkin.

Hosil yig'ib olingandan keyin dalada qolgan usimlik qoldiqlari baholanadi. Ulardan foydalanish usuli fitosanitar holat, tuproq unumdorligi va keyingi ekin rejasiga qarab belgilanadi. Kasallik yoki zararkunandalar manbai bulishi mumkin bulgan qoldiqlar esa tegishli agrotexnik va sanitariya talablari asosida boshqarilishi kerak.

Hosildan keyingi tahlil kelgusi mavsum uchun muhim malumot beradi. Har bir maydon buyicha hosildorlik, suv sarfi, ug'it meyorlari, zararkunandalar holati va ishlab chiqarish xarajatlari qayd etib borilsa, keyingi yilgi agrotexnik rejani yanada aniq tuzish mumkin.

Paxtachilikning ekologik va iqtisodiy samaradorligi Paxtachilikda ekologik barqarorlikni taminlash tuproq, suv va biologik resurslarni muhofaza qilish bilan bevosita bog'liq. Suv resurslaridan meyordan ortiq foydalanish, mineral ug'itlar va pestisidlarni notug'ri qullash, urning shurlanishi va tuproq strukturasining buzilishi qishloq xujaligi barqarorligiga salbiy tasir kursatishi mumkin.

Shuning uchun paxta etishtirishda suvni tejash, tuproq unumdorligini saqlash, organik moddalarni kupaytirish, almashlab ekish va usimliklarni integrasiyalashgan himoya qilish kabi usullarni keng qullash maqsadga muvofiq.

Iqtisodiy samaradorlik esa mahsulot hajmi, sifati, sotish narxi va ishlab chiqarish xarajatlari urtasidagi nisbat bilan belgilanadi. Yuqori hosil olish har doim ham eng yuqori foydani anglatmaydi. Agar qushimcha hosil olish uchun juda katta miqdorda suv, ug'it yoki yoqilg'i sarflansa, umumiy iqtisodiy natija kutilgan darajada bulmasligi mumkin.

Fermer xujaliklarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun xarajatlarni rejalashtirish, agrotexnik tadbirlarning samarasini tahlil qilish, texnikadan maqbul foydalanish va mahsulot sifatini oshirish zarur. Shuningdek, bozor talablarini urganish, logistikani yaxshilash va qayta ishlash korxonalari bilan hamkorlik qilish ham ahamiyatlidir.

Paxtachilikni barqaror rivojlantirish uchun iqtisodiy foyda va ekologik masuliyat urtasida muvozanat bulishi kerak. Er va suv resurslarini saqlagan holda etishtirilgan mahsulot kelgusi yillarda ham ishlab chiqarishni davom ettirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Paxtachilikni rivojlantirish buyicha amaliy tavsiyalar Paxta etishtirish samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

Har bir maydonning tuproq-iqlim xususiyatlarini urganish va agrotexnik tadbirlarni shu malumotlar asosida rejalashtirish.

2. Hudud sharoitiga mos, sifatli va sertifikatlangan urug'lik materialidan foydalanish.

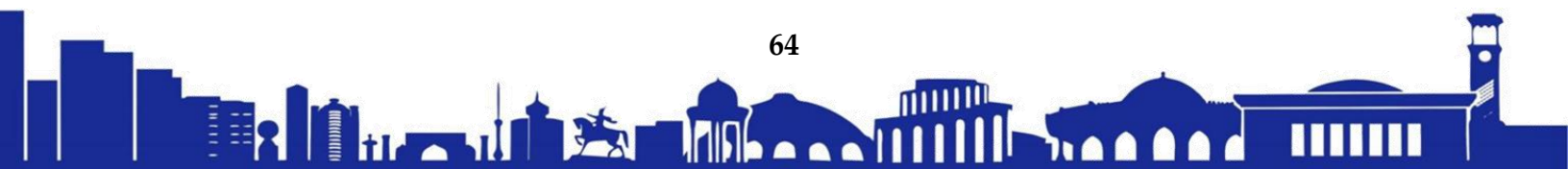
3. Erni ekishga sifatli tayyorlash, tuproqning ortiqcha zichlashishiga yul quymaslik.

4. Tuproq agrokimyoviy tahlili asosida ug'it turlari va meyorlarini belgilash.

5. G'uzaning rivojlanish bosqichlarini hisobga olgan holda sug'orishni rejalashtirish.

6. Tomchilatib sug'orish va boshqa suv tejovchi texnologiyalarni mahalliy sharoitga mos ravishda joriy etish.

7. Almashlab ekish orqali tuproq unumdorligini saqlash va fitosanitar holatni yaxshilash.

8. Begona utlar, kasalliklar va zararkunandalarga qarshi integrasiyalashgan kurash tizimidan foydalanish.

9. Daladagi agrotexnik ishlar, suv sarfi va hosildorlik kursatkichlarini muntazam qayd etib borish.

10. Zamonaviy texnika va raqamli texnologiyalarni iqtisodiy jihatdan asoslangan holda joriy etish.

11. Terim, tashish va saqlash jarayonlarida paxtaning ifloslanishi hamda sifatining pasayishini cheklash.

12. Fermerlar va mutaxassislar urtasida tajriba almashish, agronomik maslahatlar va amaliy uquvlarni kuchaytirish.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirishda har bir xujalikning iqtisodiy imkoniyatlari, suv taminoti, er maydoni va mahalliy agrotexnik talablari hisobga olinishi zarur.

Xulosa. Umumiy dehqonchilik tizimida paxta etishtirish qishloq xujaligi ishlab chiqarishining muhim yunalishlaridan biri hisoblanadi. Paxta tolasi tuqimachilik sanoati uchun zarur xomashyo bulib, chigit va paxtani qayta ishlashdan olinadigan mahsulotlar ham iqtisodiyotda katta ahamiyatga ega.

Paxtadan yuqori va sifatli hosil olish tuproq unumdorligini saqlash, sifatli urug' tanlash, erni ekishga tug'ri tayyorlash, ug'itlash va sug'orishni ilmiy asosda tashkil etish, begona utlar hamda zararli organizmlarga qarshi samarali kurashish bilan bevosita bog'liq.

Shuningdek, almashlab ekishni joriy etish, suv tejovchi texnologiyalardan foydalanish, zamonaviy texnika va raqamli vositalarni qullash paxtachilikning samaradorligini oshirish imkonini beradi. Bunda faqat hosil miqdori emas, balki tola sifati, mahsulot tannarxi, suv sarfi va tuproqning uzoq muddatli unumdorligi ham etiborga olinishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, paxtachilikni rivojlantirishning eng muhim sharti - tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, agrotexnik tadbirlarni uz vaqtida bajarish va ilmiy tavsiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishdir. Ana shunday yondashuv orqali paxta hosildorligini barqaror oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va qishloq xujaligining iqtisodiy hamda ekologik samaradorligini taminlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Uzbekiston Respublikasining qishloq xujaligi va er resurslaridan foydalanishga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari.
2. Dehqonchilik va u
simlikshunoslik buyicha oliy talim muassasalari uchun darsliklar va uquv qullanmalari.
3. Gʻuza agrotexnikasi, paxtachilik va urugʻchilik buyicha ilmiy-uslubiy qullanmalar.
4. Tuproqshunoslik va agrokimyo buyicha darsliklar hamda ilmiy adabiyotlar.
5. Suv tejovchi sugʻorish texnologiyalari va tuproq unumdorligini saqlash buyicha ilmiy maqolalar.
6. Usimliklarni integrasiyalashgan himoya qilish va qishloq xujaligi ekinlarini parvarishlash buyicha ilmiy-amaliy manbalar.

Izoh: aniq ugʻit meyorlari, ekish muddatlari, sugʻorish tartibi va usimliklarni himoya qilish choralari hududning tuproq-iqlim sharoiti hamda amaldagi agronomik tavsiyalarga muvofiq belgilanishi lozim.